

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2023.17>

І. В. Макогін

orcid.org/0009-0005-5183-9214*аспірантка кафедри криміналістики, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»*ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ЯК НЕВІДКЛАДНА СЛІДЧА (РОЗШУКОВА) ДІЯ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ

Постановка проблеми. Значення огляду місця події (ОМП) під час розслідування вбивств важко переоцінити, адже від результатів даної слідчої (розшукової) дії залежить успіх розслідування кримінального правопорушення. Тактично вдала організація і проведення огляду місця події дозволяє отримати слідчому вірне уявлення про механізм злочину, ознаки особи злочинця та правильно визначити напрями розслідування. Не дивлячись на значущість даної слідчої (розшукової) дії, деякі слідчі у своїй практиці недооцінюють її можливості і проводять огляд місця події формально, поверхово. Чим ретельніше проведено ОМП, тим більше інформації можливо отримати та відобразити в матеріалах кримінального провадження. Кожен слідчий має розуміти, що неякісне та несвоєчасне проведення ОМП, навіть при проведенні повторного чи додаткового огляду, не надасть можливості виявити втрачене та згаєне.

Тактика огляду місця події у розслідуванні вбивств зумовлюється конкретними обставинами місця, часу та іншими обставинами події, що розслідуються. Проте можуть бути виділені певні загальні положення – принципи, дотримуватися яких необхідно у всіх випадках огляду.

Стан дослідження. На початковому етапі розслідування вбивств основною слідчою (розшуковою) дією необхідно вважати огляд місця події. Проблеми криміналістичної тактики і техніки огляду місця події, його мета і завдання, досить широко висвітлені у працях вчених-криміналістів: М. С. Бокаріуса, В. П. Колмакова, О. М. Васильєва, В. Ю. Шепітька, В. К. Весельського, Ю. П. Аленіна, В. В. Тіщенко, М. Г. Щербаківського та ін. Однак серед досить великої кількості наукових праць відсутні роботи, які б висвітлювали тактику проведення огляду місця події, кримінальних правопорушень, передбачених ст. 119 КК України, тобто вбивств через необережність.

Мета статті полягає у тому, щоб визначити особливості тактики огляду місця події під час розслідування вбивств, що вчинені через необережність з урахуванням норм кримінально-процесуального законодавства.

режність з урахуванням норм кримінально-процесуального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Огляд місця події є обов'язковим при виявленні всіх кримінально-правових порушень, що лишають матеріальні сліди. Від ретельного проведення огляду місця події кримінального правопорушення залежить успіх в його розкритті. Для категорії кримінальних проваджень, передбачених ст. 119 КК України, проведення даної слідчої дії дає змогу швидко отримати важливу доказову інформацію, оскільки обстановка, яка відображає наслідки вчиненого кримінального правопорушення, є одним із найбагатших джерел доказів, які в подальшому можливо використовувати для доведеності вини підозрюваного. Ось чому слідчому необхідно прикласти максимум зусиль для отримання якнайбільшого масиву криміналістично значущої інформації в ході огляду.

Чинним Кримінально процесуальним кодексом України, а саме частиною 1 статті 237 визначено, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних [1]. Законодавець серед об'єктів огляду не називає місце події, хоча зрозуміло, місцевість та приміщення оглядаються у зв'язку з виникненням там кримінально релевантної події.

Вчені криміналісти по різному трактують поняття та сутність, характер, мету огляду місця події. Наприклад, В. П. Уласов зазначає, що огляд мусить мати «творчий характер». В той же час, В. К. Лисиченко вказує, що поняття огляду місця події має містити специфіку огляду різновиду об'єктів, які названі в законі. М. С. Строгович зазначає, що метою огляду місця події є «виявлення й закріплення ознак і станів різних предметів для встановлення обставин, що мають значення для справи». В. П. Колмаков переконаний, що проведення огляду місця події вимагає «справжнього наукового підходу» [3, с. 3–4].

Не можливо не погодитися з думкою В. П. Уласова та В. П. Колмакова, що дана слідча дія

носить творчий та науковий характер, оскільки при її проведенні слідчий у відповідності до конкретної ситуації має вмільо застосовувати такі техніко-криміналістичні засоби, науково-технічні прийоми та методи, які можуть сприяти виявленню замаскованих, слабо видимих або невидимих слідів. Він не повинен відноситися до огляду формально, а навпаки – допитливо та ретельно обстежувати місце події, аналізуючи виявлені сліди та встановлюючи причинні зв'язки у механізмі їх утворення. З метою поліпшення та удосконалення дій слідчого, при проведенні огляду місця події має застосовуватися допомога відповідних фахівців: спеціалістів-криміналістів, судових медиків, біологів, інженерів та інших [5, с. 45].

Аналізуючи різні твердження науковців щодо поняття місця огляду події, беручи до уваги практичну та теоретичну складову даної слідчої дії, можна навести власне його визначення. Огляд місця події – це першочергова та невідкладна слідча (розшукова) дія, в ході якої слідчий безпосередньо сприймає, досліджує, оцінює та фіксує обстановку місця події на місцевості або в приміщенні, виявляє слідита інші речові докази, що безпосередньо стосуються кримінального правопорушення, та фіксує їх у відповідному процесуальному документі, з метою з'ясування всіх обставин справи та встановлення істини в ній.

Огляд місця події має свої особливості, які виокремлюють дану дію від інших слідчих (розшукових) дій. О. В. Коновалова вказує, що така специфіка полягає у: 1) огляд місця події має на меті виявлення доказів, характер яких визначається особливостями вчиненого злочину, способом його приховування; 2) при виявленні певної інформації слідчий повинен вирішити питання щодо її належності до розслідуваного злочину та оцінити її доказове значення [6, с. 117].

Як слідча дія, огляд місця події має свої завдання: виявлення слідів злочину; дослідження обстановки події, механізму вчинення злочину, визначення напрямурозслідування та розроблення загальних версій стосовно події злочину тайого учасників; одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця й провадження невідкладних слідчих дій; встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину, а саме: час і спосіб його вчинення, дії злочинця на місці події, наслідки злочину, наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками, цю наступили; виявлення ознак, які вказують на мотиви і мету вчинення злочину, а також обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Проводячи огляд місця події, слідчий повинен керуватися певними принципами. В першу

чергу, це – законність. За своїм характером та змістом дана слідча дія має відповідати вимогам закону. Недотримання вимог законодавства тягне за собою низку негативних наслідків, одним з яких є недопустимість зібраної інформації, слідів під час проведення огляду місця події.

Єдине керівництво оглядом. Особа, яка проводить огляд події, тобто слідчий, має у своєму підпорядкуванні усіх інших учасників огляду і ніяк інакше. Саме керівник огляду відповідає за повне та об'єктивне дослідження обстановки, що склалася на місці події, фіксує хід та результат огляду, тобто повністю відповідає за його проведення.

Не менш важливим є своєчасність огляду. Оскільки огляд місця події це невідкладна й початкова слідча дії, вона має бути проведена не залежно від часу доби, умов погоди.

Не припускає ніяких відхилень від перевірених практикою правил, рекомендованого порядку застосування тактичних та організаційних прийомів огляду (його планомірність, визначення меж, вихідної точки, послідовності дослідження території, які докази шукати тощо). Суворе дотримання криміналістичних рекомендацій – це є ще один принцип проведення огляду місця події.

Об'єктивність, всебічність та повнота огляду, як принцип, полягає у тому, що всі ділянки, об'єкти, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з механізмом події та несуть будь-яку інформацію, мають бути виявлені, зафіксовані, досліджені.

Ще одним заключним принципом проведення огляду місця події є правильне застосування технічних засобів та суворе дотримання криміналістичних правил поведіння з матеріальними джерелами доказової інформації.

Як уже неодноразово зазначалося, огляд місця події є невідкладною слідчою дією. Тому законодавець чітко розуміючи важливість даної дії визначає у частині 3 статті 214 КПК України, що у невідкладних випадках до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань може бути проведений огляд місця події (відомості вносяться невідкладно після завершення огляду) [1].

Дана процесуальна норма є досить важливою, оскільки зволікання з проведенням огляду місця події може спричинити негативні наслідки, такі як: зміну обстановки, зникнення слідів кримінального правопорушення або особи, якою він був вчинений, предметів, які можуть стати згодом речовими доказами [2, с. 527–528].

Не менш важливим, при проведенні огляду місця події, під час розслідування вбивств, вчинених з необережності, є визначення меж огляду. Це має на меті організацію охорони оглядової

ділянки, задля попередження втрати слідів, речових доказів, повноти її дослідження.

Так, переважна більшість кримінальних правопорушень даної категорії вчинені на відкритій місцевості, тому встановлення меж огляду місця події є складним питанням, вирішення якого можливе не відразу, а у процесі проведення загального, пізніше детального огляду. Нерідко, слідчі початківці допускають помилку, оскільки досліджують лише центр місця події. Однак, межі огляду мають встановлюватися, виходячи з наявних слідів злочинця на місці події.

У разі, коли слідчий, під час розширення меж огляду, виявив на певній відстані від місця події сліди, то необхідно детальніше їх досліджувати, щоб встановити чи належать вони саме до події кримінального правопорушення, що розслідуються. В іншому випадку, такі сліди можуть вести слідчого хибним шляхом та затягувати розслідування.

Досліджуючи криміналістичну літературу і узагальнюючи практику слідчих, можна стверджувати, що огляд місця події, вбивств вчинених з необережності, які й інших кримінальних правопорушень можна поділити на три стадії: підготовчу, робочу та заключну [4, с. 71].

Підготовчу стадію слідчого огляду місця події умовно можна поділити на два етапи такі як: підготовка до виїзду на місце події та дії після прибуття до нього.

Сама по собі підготовка до виїзду на місце події присвячена вирішенню організаційних питань:

1) слідчий має знати правила, які закріплені в нормативно-правових актах, що регламентують проведення огляду місця події;

2) також має забезпечити схоронність даного місця, а саме реалізувати певні заходи, щоб запобігти або хоча б зменшити вплив сторонніх осіб, щоб жоден доказ не був втрачений чи спотворений;

3) не менш важливим є визначення складу спеціалістів слідчої групи, забезпечення їх необхідними засобами та обладнанням для проведення огляду. До складу слідчо-оперативної групи (СОГ) входять: слідчий, прокурор, оперативні співробітники, дільничний, судово-медичний експерт, спеціалісткриміналіст, спеціаліст хімік, спеціаліст біолог, спеціаліст з балістики, спеціаліст-кінолог зі службовою собакою, інші.

4) слідчий має надати доручення оперативним співробітникам, щоб останні встановили свідків, очевидців кримінального правопорушення, які в подальшому будуть допитані, а також забезпечити присутність понятих;

5) перед виїздом на місце події кожен має чітко знати програму своїх дій, тому необхідно провести інструктаж;

б) найголовніше, слідчий має підготувати бланки кримінально-процесуальних документів.

Після прибуття на місце події слідчий оцінює умови огляду, а саме: видаляє усіх сторонніх осіб; опитує очевидців, для отримання попередньої інформації про подію, що відбулася; має роз'яснити спеціалістам та понятим їх права і обов'язки, а також попередити їх про заборону розголошення даних, які будуть одержані під час проведення вказаної слідчої дії; розподілити обов'язки між спеціалістами, які залучені до огляду; прийняти міри для покращення умов огляду, можливо навіть забезпечити освітленням; підготувати робоче місце для складання протоколу.

Наступна стадія – це безпосередньо сам огляд місця події. Слідчий або прокурор проводить огляд разом з понятими. Останні ж, під час проведення огляду місця події, мають знаходитися поряд із слідчим (прокурором) та безпосередньо сприймати все, що фіксується, виявляється та досліджується.

Слід зазначити, що огляд місця події здійснюється двома етапами. Перший – це загальний, він проводиться з метою ознайомлення з обстановкою на місці події. На даному етапі слідчий висуває загальні версії про подію, що відбулася. У процесі такого огляду визначається план подальшого детального огляду, що є наступним етапом. У свою чергу детальний огляд має на меті не лише вивчення обставин події загалом, а й дослідження кожного об'єкта на місці окремо.

Слідчий, під час проведення як загального так і детального огляду має робити помітки які в подальшому допоможуть йому у складанні протоколу.

Також слідчий (прокурор) має обрати методи огляду, провести загальний огляд місця події і визначити його межі та способи послідовного дослідження обстановки вчинення вбивства з необережності.

У криміналістичній літературі визначається, а на практиці застосовуються три основних методи огляду місця події: концентричний, ексцентричний і фронтальний (секторний).

При першому методі (концентричному), визначено, що огляд ведеться по спіралі, тобто від віддаленого місця до центра місця події, під яким, зазвичай, розуміється певне умовне місце події, у нашому випадку це найважливіший об'єкт, тобто труп.

Другий метод, це ексцентричний спосіб, він проводиться таким чином, що огляд ведеться по спіралі, однак від центра місця події до його віддалених місць.

Щодо фронтального (секторного) способу, то він являє собою лінійний огляд площ від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого.

Однак, слід вказати, що постійного правила використання вищевказаних способів огляду не існує. Тому таке питання має бути вирішене слідчим, виходячи з обставин провадження. Однак, є рекомендація, що огляд приміщення можливо проводити концентричним способом, відповідно огляд відкритої місцевості, раціональним буде його проведення від центра до віддаленого місця, тому що іноді важко на початку огляду визначити межі місця події, або способом фронтального огляду, коли територія велика і її можна розбити на смуги.

Також керівник огляду місця події має визначити місце вчинення кримінального правопорушення, виявити сліди злочину та дотриматися кримінально-процесуальних рекомендацій з вилучення, упакування цих слідів. Досить часто недотримання таких рекомендацій тягне за собою пошкодження доказів або взагалі їх знищення.

Вилучені під час огляду місця події речі відповідно до ч. 5 ст. 237 КПК України підлягають негайному опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. Опечатування вилучених речей повинне здійснюватися таким чином, щоб виключити можливість їх непомітного пошкодження чи підміни [1].

Уже, під час самого огляду, слідчий може висувати версії, про події, які стали причиною огляду місця події, формувати завдання оперативним працівникам.

Щодо заключної стадії місця огляду події, слід зазначити, що слідчим узагальнюється й аналізується зібрана інформація про вбивство з необережності, також останній перевіряє, чи вирішені завдання та мета огляду. Також на цій стадії слідчий може робити наступні дії:

- 1) скласти протокол огляду і необхідні плани, схеми та креслення;
- 2) при необхідності робить дактилоскопірування трупа і відправляє в морг;
- 3) упакує об'єкти, вилучені з місця події;
- 4) вживає заходів до збереження тих, що мають доказове значення об'єктів, які вилучити неможливо або недоцільно;
- 5) вживає заходів по заявам, що надійшли від учасників огляду й інших осіб.

Здійснивши всі дії, які слідчий вважав за необхідне, проаналізувавши інформацію, що була отримана під час проведення огляду місця події, слідчий починає їх фіксацію. Основним способом фіксації під час огляду місця події є опис у протоколі. Даний документ має відповідати вимогам кримінально-процесуального законодавства, а саме статтям 104–106 КПК України.

Проведення огляду охоплює також: фіксування в протоколі всіх дій слідчого і всього, що було виявлено в тій послідовності і в тому вигляді, у якому виявлене спостерігалось під час огляду; описування та перерахування всього,

що було вилучено під час огляду; вжиття заходів щодо збереження вилучених у процесі огляду речей, слідів і документів [2, с. 527].

Протокол повинен бути написаний так, щоб дати можливість уявити місце події, виявлені речові докази та сліди, під час його вивчення на досудовому слідстві та у суді. Він має бути доступним та зрозумілим кожному учаснику кримінального провадження.

Після написання протоколу, слідчий (прокурор) оголошує протокол учасникам огляду, і якщо у них є зауваження з приводу дій учасників огляду то про це необхідно зазначити у протоколі, який підписується учасниками слідчої дії. В ситуації, коли до протоколу огляду місця події додаються додатки, то ця інформація повинна бути відображена в протоколі.

Іноді виникає ситуація, коли окремі об'єкти на місці події не були оглянуті або були оглянуті поверхнево, або ж основний огляд місця події проводився у несприятливих умовах (вночі або під час дощу, снігопаду), або неякісно, чи без участі спеціалістів і не були досліджені суттєві для розслідування обставини. У такому випадку слідчий, прокурор призначає та проводить додатковий або повторний огляд місця події. Результати додаткового, повторного огляду місця події мають відображатися в окремих протоколах.

Дані протоколу огляду місця події служать для оцінки показів обвинуваченого, потерпілого, свідків. А також використовуються як одне з найважливіших джерел доказів у ході досудового розслідування, судового провадження, фіксується в обвинувальному акті та вироку суду.

Висновки. Отже, не можливо уявити жодне розслідування кримінальних правопорушення, в тому числі вбивств, вчинених з необережності без проведення огляду місця події. Огляд місця події – це невідкладна слідча (розшукова) дія, яка є ключовою та допомагає віднайти, зафіксувати будь-яку інформацію про кримінальне правопорушення, про сліди на місці вчинення вбивства, які в подальшому можливо використовувати для доведеності вини підозрюваного. Від якості проведення вказаної слідчої дії та дотримання процесуальних норм напряму залежить подальше розслідування, доведеність вини підозрюваного під час проведення досудового слідства та обвинуваченого, під час судового розгляду.

Окреслена в статті тактика проведення місця огляду події, визначення переліку дій, дає можливість швидко та ефективно провести огляд місця події при вбивстві з необережності.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.06.2012 р. № 4651-VI URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.

3. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н.І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

4. Саїнчин О.С. Розкриття і розслідування умисних вбивств: концептуальні і практичні основи : монографія. Одеса : Юрид. літ., 2004. 408 с.

5. Участь спеціаліста в огляді місця події: практ. посіб./ За ред. О.Г. Рувіна, Б.В. Теплицького, С.С. Чкрнявського. Харків, 2018 -127 с.

6. Шепітько В.Ю. Криміналістика : енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. В.Я. Тація. Харків: Право. 2012. 560 с.

Анотація

Макогін І. В. Огляд місця події, як невідкладна слідча (розшукова) дія при розслідуванні вбивств з необережності. – Стаття.

Сучасний світ розвивається, і з цим розвитком збільшується криміногенна ситуація, тому найважливішим завданням є вдосконалення роботи слідчого. Життя людини є найбільшою цінністю, таким чином розслідування вбивств, які вчинені навіть з необережністю, потребують першочергового реагування та швидкого розслідування, щоб жоден винний не unik кримінальної відповідальності. Тому з метою швидкого реагування та розслідування кримінальних правопорушень, кожен вид злочину має мати свою тактику проведення огляду місця події.

У статті проаналізовано думки вчених щодо поняття огляду місця події, особливості даної категорії, а також її завдання. На основі слідчої практики та наукових тверджень було сформовано власне визначення поняття «огляд місця події».

Для розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 119 КК України, недостатньо лише встановити особу злочинця, його необхідно викрити, тобто зібрати докази, які підтвердять його винуватість у вчиненому. Тому якісно проведений огляд місця події є досить важливим. З цією метою, у статті, не можливо було не вказати та не визначити етапи та порядок її проведення, при розслідуванні вбивств вчинених з необережності.

Також у статті зазначено, що єдиним документом, у якому може бути закріплений результат даної процесуальної дії є протокол. Про його важливість свідчить слідча практика, оскільки більшість доказів, що будуть покладені в основу обвинувачення містяться саме в протоколі. Останній має відповідати вимогам визначеним КПК України, а також має бути написаний так, щоб бути доступним для ознайомлення з ним усіма учасниками кримінального процесу та суду. Оскільки, в іншому випадку, це може привести до порушення прав обвинуваченого на захист.

Таким чином, у статті наведено рекомендації, яких має дотримуватися слідчий або прокурор при проведенні огляду місця події, а саме вбивства вчиненого з необережності.

Ключові слова: огляд місця події, етапи проведення огляду місця події, порядок проведення огляду місця події, вбивство з необережності, фіксація результатів огляду місця події.

Summary

Makogin I. V. Inspection of the scene as an urgent investigative (detective) action in the investigation of negligent homicide. – Article.

The modern world is developing, and with this development, the crime situation is increasing, so the most important task is to improve the work of the investigator. Human life is the greatest value, so investigations of murders committed even with negligence require a priority response and prompt investigation so that no perpetrator escapes criminal liability. Therefore, for the purpose of rapid response and investigation of criminal offenses, each type of crime should have its own tactics for conducting a crime scene examination.

The article analyzes the opinions of scholars on the concept of crime scene examination, the specifics of this category, and its tasks. Based on the investigative practice and scientific statements, the author has formed her own definition of the concept of "crime scene inspection".

In order to investigate criminal offenses under Article 119 of the Criminal Code of Ukraine, it is not enough to identify the offender, he/she must be exposed, i.e., evidence must be collected to prove his/her guilt. Therefore, a high-quality examination of the scene is quite important. To this end, the article could not but indicate and define the stages and procedure for its conduct in the investigation of negligent homicide.

The article also states that the only document that can record the result of this procedural action is the protocol. Its importance is evidenced by investigative practice, since most of the evidence that will form the basis of the prosecution is contained in the protocol. The latter must meet the requirements set forth in the CPC of Ukraine and must be written in such a way that it is accessible to all participants in the criminal proceedings and the court. Otherwise, it may lead to a violation of the accused's right to defense.

Thus, the article provides recommendations which should be followed by an investigator or prosecutor when conducting a crime scene inspection, namely, a negligent homicide.

Key words: inspection of the scene, stages of inspection of the scene, procedure for inspection of the scene, negligent homicide, recording the results of inspection of the scene.